

Mira Miljanović

JOSIP LEŠIĆ: POZORIŠNI ŽIVOT SARAJEVA (1878—1918).
»SVJETLOST«, SARAJEVO 1973.

Pozorišna umjetnost u Bosni i Hercegovini pojavom Josipa Lešića dobila je svog, do sada, najozbiljnijeg istoričara. Studijom *grad opsjednut pozorištem*, štampanom u ediciji »Kulturno naslijeđe« izdavačke kuće »Svjetlost« 1969, Lešić se objavio kao izuzetno seriozan poznavalac razvoja pozorišne umjetnosti u Mostaru u vrijeme austro-ugarske uprave. Četiri godine kasnije, ista izdavačka kuća u istoj ediciji štampa drugu Lešićevu studiju iz istorije pozorišne umjetnosti *pozorišni život Sarajeva (1878—1918)*.

Svjestan teškoća oko proučavanja pozorišnog života Sarajeva iz vremena kada u njemu stalno pozorište nije postojalo, Lešić konsultuje obimnu literaturu, arhivsku građu, brojne listove, časopise, kalendare i almanahe koji su izlazili u tom periodu s namjerom da toj cjelokupnoj materiji odredi granice, izvrši periodizaciju, te iznađe zajedničke stilske imenitelje »u okvirima jugoslovenske pozorišne istorije, pa i šire, na planu evropskog teatra tog vremena«. Rezultat tog obimnog i mukotrpnog posla jeste *jasna slika* kulturnog života u Sarajevu u kome se pozorišni život odvijao »najčešće ad hoc, od slučaja, bez sistema, iskidano, u vrludavim i nepovezanim linijama, bez jake umjetničke koncepcije, u šarolikom repertoaru, sa raznorodnim kreativnim elementima«, ali i *saznanje* da je »za nepunih četrdeset godina pozorišni život Sarajeva, od skromnih amaterskih pokušaja, preko nacionalne romantike putujućih družina do pojave građanskog pozorišta, prešao put koji je u drugim sredinama trajao decenijama, pa i vekovima.

Polazeći od stanovišta da je »nužno sačiniti jedan osvrt na istoriju pozorišta Bosne i Hercegovine do 1878. godine kako bi se u daljem izučavanju postavila sigurnija i određenija polazna tačka onog što je prošlo i onog što nastaje«, u uvodnom dijelu »Osvrt na istoriju pozorišta Bosne i Hercegovine do 1878. g.« Lešić se vraća u XIV i XV stoljeće, u vrijeme procvata bosanske državnosti konstatujući da je, zahvaljujući vezama sa Dubrovnikom, pozorišni život tog doba donekle *identičan* evropskom teatru, a da dolaskom Turaka umjetnost glume postepeno zamire; pozorišni život vraća se u okvire narodnog glumovanja i uličnog pozorišta, a da se »prvi oblici modernog teatra javljaju tek polovinom XIX stoljeća« pojavom školskog teatra, pokušaja ama-

tera i diletanata da organiziraju predstave, do pojave prvih putujućih družina. Lešić se posebno zadržava na tumačenju turskog pozorišta »Karađoz« koje vuče korijene iz kineskog pozorišta sjenki, japanskog kabuki pozorišta i burnaku pozorišta sa lutkama, a koje će u Bosni doživjeti znatna prilagođavanja. Lešić piše i o prvom Diletantskom pozorištu Steve Petranovića iz 1864, pozorištu u kući braće Despić, te o neuspjelom pokušaju Laze Popovića da osnuje Otomansko pozorišno društvo. Zaključak autorov je da »sa onim što je učinjeno u posljednje tri decenije, od dubrovačkog učitelja Banovića i njegovog školskog pozorišta do prvih gostovanja srpskih putujućih družina, bez obzira na veličinu i značaj, počinje u stvari u ovim krajevima pravi pozorišni život, ispisuju se prve stranice i prvi događaji pozorišne istorije, otvara se novo poglavlje pozorišnog života u Bosni i Hercegovini«.

A to »novo poglavlje«, koje Lešić i obrađuje u svojoj studiji, jesu naredne četiri decenije koje karakterizira »istinska ekspanzija pozorišta«, a Sarajevo postaje grad »u kome se reflektuju impulsi pozorišnih kretanja iz Vojvodine i Srbije (Novi Sad i Beograd), Hrvatske (Zagreb i docnije Osijek), ali i snažni uticaji njemačkog, odnosno austrougarskog teatra (Beč, Budimpešta, Grac)«, i to neposredno preko brojnih putujućih družina.

Međutim, naglašava Lešić, to pozorište u prvom redu ima karakteristike *političkog teatra*, podređeno je politici odnarođavanja s jedne strane i buntu za čuvanje nacionalnog identiteta s druge strane, čak i onda kad je nosilo sve elemente čisto zabavljačkog i profanog teatra.

I pored »latentne i dominantne karakteristike političkog teatra« u razvitku pozorišne umjetnosti u Sarajevu tokom četrdesetogodišnje austrougarske vladavine, Lešić razlikuje *tri stilski odvojena perioda* kako u komponovanju i izboru dramskih tekstova, tako i u načinu njihovog scenskog prezentiranja: *I Prelazni period od romantizma ka realizmu, II Preovladavanje romantizma i dodir sa idejnom dramom i III Realistički teatar i skretanje ka vodvilju i opereti*.

Ovakva razvojna linija pozorišne umjetnosti u Sarajevu, smatra autor studije, u zavisnosti je od »pozorišnih kretanja na jugoslovenskom planu, u trouglu Novi Sad — Beograd — Zagreb, zatim podliježe uticaju koji donosi Beč i Budimpešta preko svojih isturenih filijala (njemačke i mađarske putujuće družine), značajnu ulogu vrši i opšta kulturna i društvena klima grada i pokrajine«, jer se grad Sarajevo nevjerovatno brzo odvajao od orijenta i približavao Evropi »od koje je bio udaljen nekoliko stotina kilometara i nekoliko stotina godina«.

U »Prelaznom periodu od romantizma ka realizmu« pozorište je propovjedaonica patriotizma, a rodoljubiva riječ izgovorena sa scene, bez obzira na retoričnost i preforsiranost emocija, postaje nasušna potreba primitivne i zaostale sredine«. Pozorište ima ulogu prosvjetnog zavoda, a glumačka interpretacija njeguje »patos dikcije«. To je vrijeme djelovanja srpskih putujućih družina, amaterskih pokušaja, snažnog prodora njemačkog teatra i pojave prve pozorišne kritike.

Prvih godina svoje uprave, naglašava autor studije, austrougarska vlast policijskim mjerama pokušava spriječiti gostovanja pozorišnih trupa iz Srbije, ali docnije, u vrijeme Kalajeva režima, postupa liberalnije i mudrije. Dozvoljava gostovanje pozorišnih družina iz Srbije, ali primjenjuje strogu cenzuru i suprotstavlja im *svoje* pozorište koje repertoarom (opereta, vodvilj, melodrama, lakrdija), bogatom garderobom, scenskim prostorom i raznim beneficijama uspijeva, ne samo da umanjí utjecaj srpskih putujućih družina, već da im nametne i »svoj repertoar i svoj ukus i svoju pozorišnu kulturu«.

Lešić pominje sve putujuće družine iz Srbije i Austro-Ugarske koje su gostovale u Sarajevu, analizira repertoar, daje karakteristike upravitelja i glumaca. Posebnu pažnju poklanja pozorišnom amaterizmu koji će postati inicijator »svih stremljenja i svih poduhvata na planu kulturno-prosvjetne politike i odigrace značajnu nacionalnu misiju«. Lešić zaključuje da je zasluga ovih amaterskih družina što su svojom raznolikom amaterskom djelatnošću učinili da se, u vrijeme pooštrenih mjera austrougarske uprave prema srpskim putujućim grupama, pozorišni život u Sarajevu potpuno ne ugasi.

»Preovladavanje romantizma i dodir sa idejnom dramom« predstavlja drugo stilsko razdoblje pozorišnog života Sarajeva pod austrougarskom upravom i Lešić ga locira u vremenski interval 1895—1908. g. Počinje pokretanjem književnih časopisa »Nada«, »Zora« i »Behar«, a završava preuzimanjem »Bosanske vile« od strane nove inteligencije »Mlade Bosne«. Ovo razdoblje karakterizira napuštanje romantičnog teatra i prihvatanje koncepcija građanskog pozorišta. Njemački i francuski dramski repertoar postepeno potiskuje nacionalnu dramu. Bitna karakteristika ovog razdoblja, ističe Lešić, jeste niz pokušaja organiziranja domaćeg pozorišta, nagli razvitak domaće dramske književnosti kao i prve prave pozorišne kritike po ugledu na šenou, istina, još uvijek anonimne.

Autor studije pominje brojna gostovanja domaćih i inostranih pozorišnih družina, kao i gostovanje Srpskog narodnog pozorišta iz Novog Sada, Hrvatskog narodnog kazališta iz Osijeka i Hrvatskog zemaljskog pozorišta iz Zagreba (»sa nekoliko izuzetnih umjetnika scene, najboljih u istoriji jugoslovenskog glumišta, sa njihovim vrhunskim umjetničkim ostvarenjima«). Ova gostujuća pozorišta svojim repertoarom i kvalitetom predstave predstavljaju »značajnu umjetničku konkurenciju njemačkom pozorištu«.

Rascjep publike po nacionalnom sastavu, koji je nastao u posljednjoj deceniji XIX stoljeća, a koji itekako konvenira austrougarskoj politici, utiče na odnos te publike prema pozorišnoj umjetnosti. Predstave putujućih družina iz zemlje redovno su slabo posjećene. Lešić navodi reakcije anonimnih kritičara iz dnevne štampe i časopisa koji uzalud osuđuju publiku što ne posjećuje predstave domaćih pozorišnih družina, a obavezno posjećuje predstave njemačkih pozorišta. U vezi s tim autor studije zaključuje da je bečko-peštanski repertoar svojim muzičko-zabavnim žanrom u Sarajevu »već stekao određenu i dosta brojnu publiku, i da je postepeno počeo da utiče na programsku orijentaciju domaćih putujućih pozorišta, bilo direktno preko gostujućih njemačkih družina, ili indirektno, preko istovetnog

repertoara u Zagrebu, Beogradu i Novom Sadu, jer su i putujuće trupe iz Srbije i Hrvatske ... počele da prikazuju lakrdije i šaljive igre... napuštajući tako nacionalnu romantiku i prihvatajući ukus i potrebe nove građanske klase«. Publika je, razumljivo, radije gledala dobro opremljene i uvježbane predstave njemačkog pozorišta no domaće pozorišne družine koje su igrale isti repertoar u lošijem izvođenju.

Treće razdoblje — »Realistički teatar i skretanje ka opereti i vodvilju« — jeste vrijeme od aneksije do početka I svjetskog rata, vrijeme »nove inteligencije i pozorišta na sporednom kolosijeku«, »orfeumskih zabava i sumraka putujućih pozorišta« i vrijeme »radničkog pozorišta«. Dok su pisci oko »Mlade Bosne«, ističe Lešić, izvršili svoj literarni podvig i jednu zaostalu književnost izjednačili sa najznačajnijim kretanjima u modernoj književnosti, u pozorišnom repertoaru vidljiva je devijacija realističkog teatra prema opereti i vodvilju, jer »pozorišni repertoar putujućih družina podređen je isključivo zakonima blagajne i tržišta«. »Kulturna politika koju je austrougarska administracija započela u prvim danima okupacije, poslije smišljene i uporne akcije, ističe Lešić, napokon je u posljednjoj deceniji, bar što se tiče pozorišta doživjela svoj potpuni trijumf. Pozorišni život Sarajeva u tom trenutku *identičan je po repertoaru, načinu igre, potrebama publike, sa bilo kojim provincijskim mjestom Austro-Ugarske Monarhije*«.

U ovom periodu publika je još indolentnija prema gostovanjima pozorišnih trupa. U vezi s tim Lešić konstatuje da su »ove družine, koje su više od tri decenije bile misionari, 'svijetla prethodnica', u prvom razdoblju romantičnog nacionalizma čak *daleko ispred publike*, u drugom, prelaznom periodu u *koraku sa njom*, našle su se sada, odjednom, ne samo *iza* savremenih literarnih i umjetničkih stremljenja nove inteligencije, nego u direktnoj koliziji sa njom«. Ali, imajući u vidu pozorišni život Sarajeva prije 1878. i njegov razvoj u toku četiri decenije austrougarske uprave, Lešić zaključuje: »Počeo gotovo ni od čega, u praznom prostoru orijentalne učmalosti, pozorišni život Sarajeva u posljednjim godinama austrougarske uprave uspio je da se izjednači sa pozorišnim kretanjima u razvijenijim jugoslovenskim sredinama i približi bar donekle evropskim nastojanjima toga vremena«.

Studija Josipa Lešića o pozorišnoj umjetnosti u Sarajevu pod austrougarskom upravom predstavlja izuzetno ozbiljan i zanimljiv doprinos izučavanju kulturne istorije Sarajeva, ozbiljan, jer je to obimna i veoma dokumentirana studija o svim pojavama vezanim za razvoj pozorišta u Sarajevu i šire, u Bosni i Hercegovini, i zanimljiv, jer slika atmosferu u kojoj se razvijala ta pozorišna umjetnost koja »ni u jednom trenutku nije bila lišena politike«.

Treba dodati da posebnu vrijednost ove studije predstavlja pregled repertoara u periodu koji obuhvata gostovanja putujućih družina iz Srbije i Hrvatske, profesionalnih pozorišta iz Novog Sada, Zagreba i Osijeka, kao i predstave sarajevskih amaterskih društava, grupa i klubova, u koji, istina, nisu ušle predstave njemačkih putujućih pozorišta, jer autor smatra da je »za njihovo potpunije registrovanje nužno izvršiti temeljnija i svestranija istraživanja«.

REZIME

Josip Lešić: Pozorišni život Sarajeva (1878—1918)
»Svjetlost«, Sarajevo 1973.

Poslije studije *Grad opsjednut pozorištem*, »Svjetlost«, Sarajevo 1969. o pozorišnom životu Mostara u vrijeme austrougarske uprave, Josip Lešić nastavlja svoja istraživanja u oblasti pozorišne umjetnosti Bosne i Hercegovine, te objavljuje studiju *Pozorišni život Sarajeva (1878—1918)*.

U uvodnom dijelu studije, Lešić daje osvrt na istorijski razvoj pozorišne umjetnosti u Bosni i Hercegovini počevši od XIV stoljeća pa preko vladavine Turaka do 1878. g. i konstatuje da se prvi oblici *modernog teatra* javljaju tek polovinom XIX stoljeća, a da je »počeo gotovo ni od čega, u praznom prostoru orijentalne učmalosti, pozorišni život Sarajeva u posljednjim godinama austrougarske uprave uspio da se izjednači sa pozorišnim kretanjima u razvijenijim jugoslovenskim sredinama i približi bar donekle evropskim nastojanjima toga vremena«.

RÉSUMÉ

Josip Lešić: La vie de théâtre de Sarajevo (1878—1918)
»Svjetlost«, Sarajevo 1973.

Après l'étude »La ville obsédée par le théâtre«, »Svjetlost«, Sarajevo 1969, sur la vie de théâtre à Mostar pendant l'administration austro-hongroise, Josip Lešić continue ses recherches dans le domaine de l'art théâtral de Bosnie et Herzégovine, et publie son étude »La vie de théâtre à Sarajevo« (1878—1918).

Dans l'introduction de l'étude, Lešić donne le compte rendu sur le développement historique de l'art théâtral en Bosnie et Herzégovine, à partir du XIV siècle, puis pendant le règne des Turcs jusqu'en 1878, et constate que les premières formes du *théâtre moderne* apparaissent seulement vers la moitié du XIX siècle et qu'elle a »débuté presque de rien, dans le vide de la torpeur orientale, la vie de théâtre à Sarajevo, dans les dernières années de l'administration austro-hongroise a réussi à se rendre égale aux situations dans les théâtres dans les milieux yougoslaves mieux développés, et à s'approcher jusqu'à un certain point aux efforts européens de cette époque«.